

RAT U HRVATSKOJ 1991.-1995.

2. DIO: OD SARAJEVSKOG PRIMIRJA DO ZAVRŠNIH OPERACIJA

Ozren Žunec

Ozren Žunec redoviti je profesor sociologije u Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Prvi dio ove studije objavljen je u *Polemosu* 1(1998.)¹.

Sažetak

U drugom, završnom nastavku studije autor daje pregled dugotrajnog stanja ni rata ni mira u Hrvatskoj (1992.-1995.) te zamašnih završnih operacija kojima je 1995. godine slomljena srpska pobuna u Hrvatskoj čime je okončan rat. Zaključak je da je vođenje rata bilo podređeno političkim motivima i odlukama.

Ključne riječi: rat u Hrvatskoj, operacije

3. Hrvatska i početak rata u Bosni i Hercegovini (1992.)

Nedvojbeno je da je do zaustavljanja rata u Hrvatskoj (primirje u Sarajevu, 2. siječnja 1992. godine) došlo u trenutku i pod uvjetima kad je srpskoj strani prelazak u sljedeću fazu rata, naime početak rata u Bosni i Hercegovini, bio značajno olakšan i to sljedećim okolnostima:

1. Srpske snage osigurale su pretpolje i osnovicu za nastavak rata koji se trebao prenijeti u Bosnu i Hercegovinu.
2. Snage JNA koje su u Hrvatskoj bile blokirane do studenog 1991. godine izvučene su u Bosnu i Hercegovinu s kompletnim naoružanjem i zalihama.
3. Sarajevsko primirje 2. siječnja 1992. godine došlo je u trenutku kad je značajno oslabila, pa i iščezla inicijativa i zamah srpskih snaga, a HV ojačala brojčano, organizaciono i u naoružanju i opremi, te zabilježila prve pobjede (zapadnoslavonska operacija u prosincu 1991. godine). Primirjem je osigurano dovoljno vremena (tri mjeseca) za nesmetano pregrupiranje srpskih snaga za sljedeću etapu rata.

Hrvatska i bosanskohercegovačko ratište. Izbijanjem rata u Bosni i Hercegovini (6.IV.1992.) težište operacija preneseno je u tu republiku. To je s jedne strane smanjilo izravni pritisak na Hrvatsku, ali je s druge strane otvorilo vrlo složene političke i vojne probleme angažmana Hrvatske u ovom dijelu rata. Hrvatska je pomogla naoružavanje i organiziranje hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini koji je osim svojih političkih organizacija stvorio i oružane snage, Hrvatsko vijeće obrane (HVO), koje su početkom rata zajedno s Bošnjacima i njihovom vojskom (Armija Bosne i Hercegovine, ABiH) ratovale protiv Srba. Koncem 1992. godine početak će međusobni sukobi dotadašnjih saveznika što će 1993. godine prerasti u ogorčeni rat u kojem će uz HVO sudjelovati i detaširane postrojbe HV. Hrvatsko-bošnjački rat u Bosni postat će predmet najvećih kontroverzija budući da će sudjelovanje Hrvatske u njemu biti uzeto za dokaz da je osnovni cilj hrvatske politike u Bosni i Hercegovini bila podjela ove republike i aneksija dijelova teritorija. Sa Zagrebom usko povezano rukovodstvo hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini po uzoru na srpske para-države (Republika Srpska Krajina, RSK, u Hrvatskoj i Republika Srpska, RS, u Bosni i Hercegovini) proglašava

Hrvatsku Republiku Herceg Bosnu (HRHB) koju nastoji i formalno izdvojiti iz Bosne i Hercegovine. Hrvatska će institucije HRHB podupirati politički i financijski, a HVO logistički, operativno i kadrovski. Washingtonskim sporazumom (ožujak 1994.) prekinut je hrvatsko-bošnjački rat, pa će se od tada na nekim vojištima uspostaviti suradnja HVO i ABiH (npr. oko zauzimanja Kupresa, u studenom 1994. godine), a obje vojske sudjelovat će i u završnim operacijama protiv VRS (1995.).

Rat u Hrvatskoj bit će i operativno povezan s bosanskohercegovačkim ratištima pa će se neke operacije HV, vođene u cilju oslobađanja hrvatskog teritorija, njegove zaštite ili pak u cilju prekidanja komunikacija i teritorijalnog kontinuiteta između područja koja su u Hrvatskoj zauzeli Srbi iz Srbije, odvijati dijelom i na područjima Bosne i Hercegovine. To proizlazi ne samo iz uske vojnopolitičke sveze svih događanja proizašlih iz raspada SFRJ, nego i iz vojnogeografskog jedinstva prostora obiju zemalja, kao i iz činjenice da su JNA i druge srpske snage u ratu djelovale jedinstveno na cijelom prostoru.

Južno vojište. Neposredno nakon početka rata u Bosni i Hercegovini, južno krilo snaga JNA u ovoj republici prodire iz istočne Hercegovine prema dolini Neretve između Mostara i obale, čime ugrožava cijeli jug Hrvatske. Napadna operacija JNA, uz veliku premoć u oklopu i s boljih polaznih pozicija, traje od 24.-28.IV.1992., ali hrvatske snage, jačine dvije profesionalne brigade, uspijevaju odoljeti. U svibnju, HV počinje napadom od Stona duž obale i nakon teških borbi protiv postrojbi crnogorskog korpusa oslobađa Slano i dolazi na nekoliko kilometara od Dubrovnika koji je još u okruženju; drugi krak napada izvodi se kao obuhvatni manevar kroz unutrašnjost (Ravno) kako bi se zaštitile snage koje prodiru obalom. Još dublje u unutrašnjosti, kako bi se onemogućilo odsijecanje snaga koje su prodrle prema Dubrovniku, HV početkom lipnja potiskuje JNA koja drži položaje na lijevoj obali Neretve nasuprot Čapljine. Deblokada Dubrovnika izvodi se od početka srpnja djelovanjima hrvatskih snaga po dubini teritorija, obilaznim manevrom oko grada, pa HV izbija na Popovo polje i potom, izbijanjem na obalu jugoistočno od grada, dokrajčuje blokadu. Politički pregovori, uz sudjelovanje međunarodne zajednice, dovode u listopadu do povlačenja crnogorskih snaga iz preostalog dijela dubrovačkog primorja; Prevlaka, krajnji južni rt Hrvatske na ulazu u Boku Kotorsku, koja je od povlačenja Jugoslavenske ratne mornarice iz Hrvatske postala njezinom glavnom bazom, biva demilitarizirana i zaposjedaju je u međuvremenu pristigle međunarodne mirovne snage. Operacije na južnom vojištu pokazale su da se svega nekoliko kilometara široki hrvatski obalni pojas jugoistočno od ušća Neretve ne može braniti bez ovladavanja zemljišnim i komunikacijskim objektima u unutrašnjosti koja se nalazi na teritoriju druge države.

U ovim je operacijama HV rabila snage u dva ešalona. U prvom su profesionalne brigade, bolje naoružane i jače formacije, koje probijaju neprijateljeve prve crte i vrše dublje prodore koristeći i manje skupine za napade na značajne ciljeve (topnički paljbene položaji, tenkovi, važniji visovi) u dubini neprijateljeva rasporeda (do nekoliko kilometara). U drugom ešelonu nastupaju pričuvne (mobilizirane brigade) koje šire zauzeti prostor, izvršavaju razne zadaće borbenog osiguranja i čiste teren od zaostalih snaga. Ovaj model postat će standardan u budućim napadnim djelovanjima hrvatskih snaga. Izražena je i uloga topništva koje se koristi za udare po dubini, pa je kombinacijom ovih taktičkih postupaka značajno povećana sposobnost manevra i brzina nastupanja.

Posavina. U ljeto 1992. godine snage bosanskih Srba nastoje u Posavini osigurati koridor kojim bi se već zauzeti prostori u Bosanskoj Krajini (šire područje oko Banje Luke) povezali s Bijeljinom i dalje sa Srbijom. Budući da bi presijecanjem koridora ostala izolirana i područja

pod nadzorom pobunjenih Srba u Hrvatskoj na potezu od Banovine do Knina, čime bi hrvatska strana stekla značajnu prednost, HV u lipnju s nekoliko brigada ulazi u Posavinu i pod borbom dolazi do Kotorskog, nadomak Doboja. Od srpnja do rujna Srbi gomilaju snage i u teškim borbama, s obostrano velikim gubicima, odbacuju hrvatske i bošnjačke snage skoro do Save. Imajući u vidu vitalno značenje Posavine te da bi njen gubitak i uspostavljanje srpskog kontinuiteta značajno produljili rat i odlučno utjecali na završno stanje, GSHV pripravlja svježe snage za novi odlučni napad na derventskom smjeru, ukupne jačine 11 brigada. Umjesto njihova uvođenja, temeljem pristigle zapovijesti hrvatskog političkog vrha, izvršeno je izvlačenje hrvatskih snaga pa Srbi 6. X. ulaze u Bosanski Brod bez borbe i uspostavljaju koridor koji će ostati u funkciji do kraja rata. Mali hrvatsko-bošnjački mostobran na lijevoj obali Save kod Orašja održat će se također do kraja rata, ali s njega koridor neće biti bitno ugrožavan.

Gubitak odnosno napuštanje Posavine izazvali su brojne političke kontroverzije. Hrvati koji su živjeli u Posavini hrvatskom su vodstvu ogorčeno zamjerali da su namjerno bili prepušteni vlastitoj sudbini i da su njihovi domovi prepušteni Srbima u zamjenu za dubrovačko primorje i demilitarizaciju Prevlake, što je političkim pregovorima postignuto gotovo istodobno s ulaskom Srba u Bosanski Brod. General Tus u nekoliko je javnih istupa posvjedočio da su u vrijeme operacija u Posavini postojale dvije linije zapovijedanja, vojna preko GSHV i politička preko logističkih uprava Ministarstva obrane, te da je sudbina Posavine zapečaćena političkom odlukom. U vrijeme završnih operacija u zapadnoj Bosni (jesen 1995. godine), Tus će Tuđmanu predložiti da hrvatske snage umjesto općim pravcem prema Banji Luki izbiju u Posavinu, ali će i taj prijedlog biti odbijen. Prema Tusovim procjenama, Srbi su u borbama u Posavini 1992. godine imali 8000, a hrvatske snage 4000 poginulih.

4. Hrvatsko-srpski *drôle de guerre* (1992.-1995.).

UNPROFOR i UNPA zone u Hrvatskoj. Do sarajevskog primirja rat u SFRJ se uvelike internacionalizirao. Ustanovljeno je nekoliko tijela preko kojih je međunarodna zajednica nastojala postići političko rješenje. Najpoznatija i najaktivnija, premda posve neuspješna, bila je Konferencija o Jugoslaviji EZ pod predsjedanjem lorda Carringtona. Ujedinjeni narodi (UN) također su nastojali dokrajčiti rat i spriječiti njegovu eskalaciju i u tom je cilju Vijeće sigurnosti (VS) donijelo nekoliko rezolucija od kojih je najznačajnija *Rezolucija 713* (25.IX.1991.) kojom je uveden embargo na izvoz oružja u SFRJ. Posebni izaslanik generalnog tajnika UN Cyrus Vance koncem 1991. godine stvara plan za pacifikaciju Hrvatske koji predviđa dolazak mirovnih snaga UN. Milošević je plan prihvatio, ali su se pobunjeni Srbi u Hrvatskoj, koji su 19.XII.1991. na zauzetom teritoriju proglasili Republiku Srpsku Krajinu (RSK), tome oduprli jer se cijelo područje RSK trebalo demilitarizirati; prema planu, JNA se trebala povući iz cijele Hrvatske, dakle i iz RSK, a ne samo iza crta razdvajanja. Nakon mnogih razmjena mišljenja između Beograda i vodstva RSK, koja su se, prema iskazima svjedoka, odvijala u napetoj atmosferi punoj uvreda i predbacivanja te na rubu fizičkog obračuna sudionika, vodstvo RSK je pristalo na Vanceov plan i VS 24.II.1992. godine donosi *Rezoluciju 743* o pokretanju mirovne operacije i slanju multinacionalnih zaštitnih snaga (UNPROFOR). UNPROFOR je trebao preuzeti zaštitu stanovništva u četiri zaštitne zone (UNPA) koje su obuhvaćale prostore 18 općina "u kojima Srbi čine većinu ili pak značajnu manjinu stanovništva i gdje su međusobne napetosti dovele do oružanih sukoba u nedavnoj prošlosti". U proljeće 1992. godine pristigli su kontingenti UNPROFOR-a koji su brojali 10.000 vojnika. Mandat ovih snaga i njihove civilno-političke komponente ispunjen je samo djelomično. JNA je napustila Hrvatsku, a teško oružje pobunjenih Srba je preuzeto u skladišta pod zajedničkim nadzorom UNPROFOR-a i RSK; druge zadaće, kao povratak

prognanika, zaštita preostalih Hrvata u UNPA, otvaranje komunikacija i povratak tzv. *ružičastih zona* (područja koja su Srbi osvojili a u kojima Srbi nisu živjeli) pod hrvatsku vlast, nisu ispunjene. Život preostalih Hrvata u UNPA zonama bio je težak i opasan; oko 7000 ih je protjerano, a više stotina ih je ubijeno.

Nakon dolaska i raspoređivanja UNPROFOR-a u Hrvatskoj je nastala pat-pozicija ni rata ni mira. RSK, iako proglašena državom, nije bila priznata ni od koga. Osnovne državne funkcije bile su rudimentarne, političko vodstvo razjedinjeno i u stalnom međusobnom prijeporu, vladavina prava nepoznata. Kako ovaj dio Hrvatske nije raspolagao značajnim industrijskim kapacitetima (osim naftne industrije u istočnoj Slavoniji), gospodarstvo se svelo na poljoprivredu i na nemilosrdnu eksploataciju prirodnih resursa (uglavnom šuma). Pobunom i stvaranjem RSK Srbi su ova područja odvojili od njihovih gravitacijskih središta, pa je život ovisio o pomoći iz Srbije, osobito u energentima i industrijskoj robi, čime je RSK postala postupno ovisna od Beograda. Život na ovim područjima, koja su ionako najmanje urbanizirana u Hrvatskoj, pretvorio se u gerilsko-seljačku enklavu u kojem su jedine aktivnosti stanovništva bile briga za голу subzistenciju i obrana. Iz tih razloga RSK nikada nije stvorila pravu vojsku sa samostalnim zapovjednim kadrom; zapovjednici su premješteni iz Srbije, a vojnici su bili seljaci koji su na položajima brinuli kako će obaviti poljske radove. Iako su Srbi stvorili vlastitu vojsku, Srpsku vojsku Krajine (SVK; formiranje proglašeno 16.X.1992.), ona nije nadrasla lokalno organizirane, slabo plaćene, loše vođene i vojnički neuke sastave koji su se smjenjivali na položajima u blizini svojih kuća. Prema izvješćima stranih promatrača, kao i prema sjećanjima sudionika pobune, SVK je u tri i pol godine ni rata ni mira uglavnom letargično mirovala, nije izvodila obuku ni vježbe, nije gradila fortifikacije i komunikacije i nije odmakla dalje od toga da obranu temelji na prijetnji napadom raketama na hrvatske gradove i u ufanju da će Srbija i bosanski Srbi priteći u pomoć ako Hrvatska napadne, što se nije dogodilo ni u jednom kritičnom trenutku usprkos mnogim bombastičnim izjavama i odlukama o ujedinjenju "svih srpskih zemalja". Dokument pod nazivom *Deklaracija o suradnji i težnjama za ujedinjenje* koji su bosanski i hrvatski Srbi potpisali 31.X.1992. godine u Prijedoru i koji je predviđao čvrst obrambeni savez nikad nije zaživio ni u jednoj od svojih odredbi. Jedina aktivnost SVK odvijala se na bosansko-hercegovačkim ratištima gdje su njezine postrojbe i pojedinačni manji sastavi bili uključeni u sastave VRS pod čijim zapovjedništvima su i djelovali, tako da ni ovdje SVK nije samostalno djelovala.

Baranja. U vrijeme raspoređivanja snaga UNPROFOR-a, zapovjednik ZP Osijek, general Karl Gorinšek, planira i izvodi kontroverznu akciju upada u Baranju. Napad počinje 3. travnja 1992. godine prelaskom preko Drave i izvodi se na dva glavna smjera: jedan koji izvodi od Valpova te drugi na desnom krilu, sa zamisli da se snagama na desnom krilu odsjeku prometnice prema Vukovaru, a preko lijevog krila prodre dublje u Baranju. Zahvaljujući slaboj koordinaciji, odnosno manjkavom sustavu vođenja i zapovijedanja koji je bio opterećen miješanjem političkih i vojnih odgovornosti, akcija propada te se snage HV povlače uz značajne gubitke u ljudstvu i tehnici (107. brigada koja je nastupala na valpovskom smjeru imala je 14 poginulih, 2 nestala i 70 ranjenih).

Miljevačka visoravan. Budući da UNPROFOR nije ispunio zadaću povrata *ružičastih zona* pod hrvatsku vlast, Hrvatska 21.VI.1992. godine izvodi posve ograničeni napad na položaje SVK sjeverno od Šibenika i oslobađa nekoliko sela na Miljevačkoj visoravni. VSUN izdaje *Rezoluciju 762* koja osuđuje akciju i traži povlačenje hrvatskih snaga na početne položaje, što Hrvatska odbija. Ova mala akcija poslužila je Hrvatskoj uglavnom za to da se ispituju reakcije SVK i međunarodne zajednice.

Maslenica. Rušenjem masleničkog mosta i zauzimanjem položaja u neposrednom zaleđu Zadra, Srbi su onemogućili redovni kopneni promet između sjevera i juga Hrvatske, a i Zadar i okolica našli su se u dometu i pod udarima srpskog topništva. Iako vojni transporti nisu od toga značajnije trpjeli, veza preko otoka Paga bila je nepouzdana, osobito zimi kad česta nevremena prekidaju trajektni promet. Tuđman se rano u siječnju 1993. godine odlučuje na veću akciju kojom bi srpske snage bile odbačene od Masleničkog Ždrila gdje se planira podići novi most, u prvo vrijeme pontonski, zatim s obale na potezu Maslenica-Rovanjska, s prometnice Karlobag-Zadar, te iz neposrednog zadarskog zaleđa gdje se nalazi i zrakoplovna luka i baza Zemunik. U odnosu na razdoblje do sarajevskog primirja, HV je u značajnoj mjeri demobilizirana; neke pričuvne brigade preformirane su u lake pješačke domobranske pukovnije (Domobranstvo kao teritorijalna komponenta oružanih snaga ustanovljuje se u prosincu 1991. godine), tako da se glavne manevarske snage sastoje od profesionalnih brigada koje su sve bolje opremljene težom tehnikom.

Operacija Maslenica otpočela je 22. siječnja 1993. godine napadom snaga HV i specijalnih postrojbi policije na više smjerova. S juga i sjevera prema Zemuniku napadala je jedna domobranska pukovnija zajedno s policijom, na središnjem dijelu dvije brigade su prešle prometnicu Zadar-Maslenica i počele potiskivati srpske snage prema Benkovcu, uz obalu prema Rovanjskoj i dalje u unutrašnjost prema Obrovcu nastupala je jedna taktička grupa, a po velebitskom bilu kretale su se za planinsku vojnu opremljene i uvježbane snage profesionalnog sastava HV i policije. Nakon početnih hrvatskih uspjeha Srbi su se pribrali, prodrli u skladišta gdje je UNPROFOR držao njihova teška oružja i uzeli ih, uporabili, počeli mobilizirati i ubrzano dovlačiti pojačanja te su izvršili protuudar iz smjera Benkovca nakon čega je hrvatska operacija došla u krizu. Obzirom da su sve snage već bile angažirane, pojačanja su dovedena čak iz Osijeka odakle je prebačena jedna bojna 3. brigade (profesionalne) koja je do Zagreba došla autobusima, a od Zagreba do Zadra je prevezena helikopterima te potom uvedena u borbu. Hrvatske snage uspjele su u teškim borbama do 27. siječnja zauzeti predviđene objekte te je kroz nekoliko mjeseci započela i izgradnja pontonskog mosta. Srpske snage odbačene su i iz zadarskog zaleđa i iz Rovanjске, zauzet je Zemunik, otvorena je prometnica Zadar-Maslenica, a na Velebitu hrvatske su snage osvajanjem Tulovih Greda izbile iznad Obrovca s južne i Gračaca sa sjeverne strane. Kao sporedni dio operacije zauzeta je na odvojenom smjeru hidrocentrala Peruča na rijeci Cetini koju su Srbi 28.I. minirali; aktiviranje postavljenih naboja prijetilo je velikim vodenim valom (460 milijuna prostornih metara) koji bi porušio sve u donjem toku rijeke. Naboji su doduše eksplodirali, ali do ozbiljnijih posljedica ipak nije došlo jer teško oštećena brana nije popustila.

Gubici na obje strane bili su veliki. Prema priznanju generala Bobetka, novog načelnika GSHV koji je osobno rukovodio operacijom, samo u jednoj brigadi koja je sudjelovala u operaciji bilo je 159 mrtvih. Srbi su imali više stotina mrtvih vojnika i civila (priznali su 490); u jednoj zasjedi na Velebitu poginuo je 21 srpski vojnik. U operaciji su se pokazale neke slabosti hrvatskog operativnog planiranja. Napad je poduzet na velikom broju smjerova što je spriječilo koncentraciju snaga i omogućilo protivniku da protuudar izvede na najpogodnijem mjestu. Izravna posljedica ovako "baroknog" plana bio je i nedostatak gotovih pričuva spremnih za brzo angažiranje, što je u kritičnom času operacije moglo dovesti do katastrofe. Bez obzira na ove nedostatke i na velike gubitke, operacija je podigla moral i samopouzdanje Hrvata te jasno pokazala da se Hrvatska pripravlja da problem srpske pobune u Hrvatskoj po potrebi riješi oružjem.

Vlasti RSK, pritisnute s oko 15.000 izbjeglica iz ratne zone, zatražile su intervenciju Beograda, predlažući čak da se, radi evakuacije ljudi, u zrakoplovnu bazu Udbina pošalju zrakoplovi i helikopteri. Srbija nije udovoljila nijednom zahtjevu.

Operacija je poslužila i za to da se testira ponašanje UNPROFOR-a na terenu u slučaju otpočinjanja operacija. Hrvati su na sat vremena prije početka operacije upozorili francusku bojnu iz sastava UNPROFOR-a da se povuče i skloni. Jedan francuski vojnik bio je teško ranjen. Reakcija međunarodne zajednice bila je oštra (*Rezolucija 802 VSUN*), ali osim prekidanja bojnih djelovanja nije imala posljedica. Srbi su mogli izvući nekoliko pouka, među njima da ih ni UNPROFOR ni Srbija neće zaštititi niti će intervenirati u času hrvatskog napada, a iz reakcije međunarodne zajednice bilo je očividno da se ona neće odviše protiviti hrvatskim nastojanjima da reintegrira RSK, bez obzira na izabrano sredstvo.

S obzirom da su se u veljači (7.II.) trebali održati izbori za Županijski dom Sabora, u javnosti se spekuliralo da je Tuđman vrijeme operacije odredio tako da njezin uspjeh u predizbornoj kampanji proizvede propagandne učinke za vladajuću stranku. Tuđmanov pritisak na generala Bobetka da se operacija izvrši što prije (za pripravu operacije ostavljena su samo dva tjedna), navodno zbog međunarodnih razloga, kao i brzopletost kojom je pripravljena, govore u prilog tezi o korištenju vojske u unutarpolitičke svrhe.

Medački džep. 9. rujna 1993. godine Hrvatska poduzima razmjerno malu akciju "ispravljanja" crte bojišnice oko Gospića i u kratkom napadu osvaja nekoliko naselja južno od Gospića te zauzima bolje položaje na Velebitu. Srbi su brzo razbijeni i povlače se zajedno s civilnim stanovništvom. Planirana akcija završava istoga dana, ali se borbe nastavljaju i narednih dana, da bi se zaustavile pred mjestom Medakom, dvadesetak kilometara jugoistočno od Gospića. Cijela bojišnica od Dalmacije do Karlovca je oživjela i Srbi počinju granatiranjem velikog broja hrvatskih gradova i naselja, pri čem je osobito teško gađan Karlovac u kojem ima na desetine mrtvih. Na jedno predgrađe Zagreba pada veliki projektil zemlja-zemlja *luna-17* (NATO oznaka *Frog-7*), čime SVK ostvaruje svoje prijetnje da će u slučaju napada odgovoriti odmazdom. Nekoliko dana nakon medačke akcije, SVK šalje hrvatskim vlastima popis od tridesetak ciljeva koji će biti napadnuti ako se hrvatske snage ne povuku ili ako ponovo napadnu.

Tijekom akcije došlo je do okršaja između hrvatskih snaga i kanadskog kontingenta UNPROFOR-a u kojem je bilo i mrtvih (podaci su pod embargom). Zbog niza otkrivenih ratnih zločina, akcija je izazvala burne reakcije međunarodne javnosti. Kad se HV nakon tjedan dana povukla iz zauzetih naselja i predala ih UNPROFOR-u, na ruševinama i zgarištima nađeno je 18 leševa srpskih civila koji su ubijeni izbliza, a hrvatska je strana predala narednih pedesetak leševa. Naselja Počitelj, Čitluk, Divoselo i osam drugih predana su potpuno opustošena, a 500 kuća je spaljeno do temelja, zbog čega je hrvatska strana optužena da sustavno provodi taktiku "spaljene zemlje". Tuđman je suspendirao dva časnika, od kojih će jedan kasnije postati general, i naložio istragu. Podpredsjednik Vlade dr. Kostović nijekao je da je hrvatska strana počinila zločine, argumentirajući to time da su ubijeni civili bili zapravo pripadnici srpske logistike i da su bili naoružani. Kao odgovor na ove događaje Srbi su iz Podlapače prognali posljednjih preostalih 117 Hrvata.

Medačka akcija imala je nominalno vrlo ograničeni cilj da uklanjanjem srpskog "džepa" olakša situaciju u Gospiću koji je godinama bio pod stalnim topničkim udarima. Iako je "džep" likvidiran, Gospić je i dalje mogao biti tučen jer je bojišnica prema istoku i dalje bila udaljena svega nekoliko kilometara. Zbog zločina i masovnog uništavanja, akcija je nanijela

veliku štetu ugledu HV i Hrvatske. Akcija je na Srbe psihološki djelovala na dva načina: dala je znati da će obračun biti nemilosrdan, a s druge ih je strane zavarala da se hrvatska strategija sastoji u polaganom "odgrizanju" komadića teritorija. Akcija je isto tako upozorila na teškoće razlikovanja civila i vojnika u ovakvom tipu rata.

Srpska strategija. Strategija obrane RSK i SVK, svjesna da joj je protivnik desetak puta jači u ljudstvu, da ima velike gospodarske potencijale i potporu međunarodne zajednice, te da je obrana ovog prostora najslabija karika u lancu velikosrpskog programa, zasnivala se na nekoliko pretpostavljenih oslonaca:

(a) Politička i vojna potpora RS/VRS i SRJ/VJ u slučaju hrvatskog napada. Dokument pod nazivom *Deklaracija o suradnji i težnjama za ujedinjenje* koji su bosanski i hrvatski Srbi potpisali 31.X.1992. godine u Prijedoru i koji je predviđao čvrst obrambeni savez nikad, međutim, nije zaživio ni u jednoj od svojih odredbi. Jedina aktivnost SVK odvijala se na bosansko-hercegovačkim ratištima gdje su njezine postrojbe i pojedinačni manji sastavi bili uključeni u sastave VRS pod čijim zapovjedništvima su i djelovali, tako da ni ovdje SVK nije samostalno djelovala. Sa SRJ/VJ hrvatski Srbi imali su klijentske odnose koji su oscilirali i u kojima su hrvatski Srbi stalno bili u inferiornom položaju tako da nisu mogli uvjetovati pomoć.

(b) Suočena s nadmoćnim neprijateljem, SVK se nije mogla pouzdati u izravni sukob s HV i organiziranje klasične obrane kombinirane s protunapadima na terenu, nego je igrala na strategiju realne prijetnje i "masovne odmazde po svim vitalnim objektima i ciljevima na cijelom hrvatskom državnom prostoru", kako je to u jednom tekstu formulirao general-potpukovnik bivše JNA Radovan Radinović, kojeg se smatra ideatorom ove strategije. Masovna odmazda počivala je na uvidu da je Hrvatska inferiorna u geostrategijskom pogledu, da ima granicu dugu 1000 km i dubinu mjestimično manju od 10 km, te da je efikasna obrana državnog prostora u ratu nemoguća, bez obzira kakve i kolike su vojne snage koje je napadaju. U slučaju napada na RSK, predviđala je ova strategija, Hrvatska bi se nakon srpskog protunapada suočila sa cijepanjem teritorija na nekoliko mjesta, pri čemu su kritičnima ocijenjeni područje Maslenice i komunikacija Karlovac-Rijeka, a kao visoko rentabilni ciljevi odmazde uzimano je šire područje Zagreba kao i industrijska te prometna središta Sisak, Osijek i Vinkovci koja su bila u dometu srpskih težih sredstava (rakete Z-Z, VBR "Orkan", topovi 130 mm i dr.). Zaključivalo se da će, krene li u strategijsku ofenzivu, HV biti glatko poražena te da je jedini razlog zašto Hrvatska do sada nije napala RSK upravo strah od masovne odmazde.

Strategija RSK/SVK bila je utemeljena na krivim pretpostavkama i procjenama. Ponajprije, kao što su zbivanja u manjim akcijama i operacijama već pokazala, RS i SRJ nisu bile spremne angažirati se u obrani RSK. Drugo, strategija masovne odmazde počivala je na krivoj procjeni da su raspoloživa dalekometna sredstva kojima je raspolagala SVK strategijska oružja, a radilo se samo o topništvu za taktičku podršku i o nepreciznim raketnim sredstvima koja nisu mogla ostvariti "masovnu odmazdu". Kao što su pokazali naredni događaji, ova se sredstva nisu mogla masovno koristiti, mogla su biti lako onesposobljena izravnim napadom na vatrene položaje, a osobito su bila ranjiva na narušavanje sustava veza i zapovijedanja. Na posljetku, koliko god da je geostrategijska procjena počivala na točnom uvidu o njenom nezavidnom položaju, Hrvatska je ipak bila u stanju podići vojsku od 200.000 vojnika i ostvariti teorijsku koncentraciju od 2000 vojnika na km. Budući da je nasuprot tome SVK mogla dignuti maksimalno 50.000 vojnika (koncentracija od 500 vojnika na km), Hrvatska je ipak bila kadra ostvariti dostatno povoljan opći odnos snaga u ljudstvu od 4:1. Srpska

procjena da geostrategijski položaj apsolutno određuje vojne mogućnosti protivnika pokazala se posve neutemeljenom jer je zanemarila ostale elemente (vrijeme, ljudstvo i tehniku).

Politički pregovori. Ukupno efektivno trajanje akcija i operacija koje su izvedene za vrijeme troipogodišnjeg hrvatsko-srpskog ni rata ni mira ne prelazi dva tjedna; u dugim međuvremenima bojišnica se nije pomicala, ali su vođeni povremeni topničko-raketni dvoboji koje su naročito osjećali gradovi na slobodnom dijelu Hrvatske. Vitalne komunikacije (autocesta i pruga Novska-Nova Gradiška, cesta i pruga Karlovac-Split, naftovod Rijeka-Sisak) i dalje su bile u srpskim rukama i promet je morao ići obilazno. Preko 250.000 hrvatskih prognanika nalazilo se već godinama u privremenom smještaju, bez izgleda da se vrate kućama. Troškovi izazvani srpskom pobunom su rasli, pa je želja Hrvatske da uspostavi vlast na cijelom svom području bila izraz i jasnog materijalnog interesa. Iako su odnosi s pobunjenim Srbima bili napeti, kontakti su uvijek postojali i razgovori su se vodili manje-više neprekidno, ne donoseći uglavnom nikakve rezultate. Jedna od iznimki je postizanje *Daruvarskog sporazuma* (18.II.1993.) koji su lokalni srpski čelnici u zapadnoj Slavoniji bez znanja vodstva RSK uglavili s hrvatskim vlastima, a koji je regulirao neka životna pitanja kao što je snabdijevanje vodom, obavljanje poljskih radova u blizini crte razdvajanja itd. Sporazum su obje strane držale tajnom, ali kad su za njega doznale kninske vlasti, uhitile su njegove inicijatore sa srpske strane.

Idiosinkrazija vlasti, stranaka pa i srpskog stanovništva RSK prema Hrvatskoj, što je bio nominalni povod pobune, nije se smanjivala. Preostali Hrvati su protjerivani ili ubijani. Svaka rasprava o budućnosti RSK - osim maglovitih predstava o ujedinjenju "svih srpskih zemalja" - bila je unaprijed onemogućena jer opstanak i subzistencija ove srpske enklave u Hrvatskoj nije zamisliva pod pretpostavkom izolacije od prirodnog gravitacijskog područja.

U proljeće 1994. godine, pod jakim utjecajem međunarodne zajednice, započeo je proces kojim su između pobunjenih Srba i Hrvatske trebala u tri etape biti riješena prvo vojna, onda gospodarska i na kraju politička pitanja, sve s krajnjim ciljem mirne reintegracije zauzetih područja u Hrvatsku. *Zagrebačkim sporazumom o primirju* (29.III.1994.) koji je u ruskom veleposlanstvu u Zagrebu s hrvatskim predstavnicima potpisala vojna delegacija RSK uglavljen je prekid vatre i oružanih neprijateljstava te povlačenje vojnih efektiva sa crta dodira, na dubinu veću od domete (tenkovi 20 km, minobacači 10 km itd.). Iako je rješavanje gospodarskih pitanja zapinjalo, *Sporazumom o normalizaciji ekonomskih odnosa* otvoren je 19.XII.1994. godine promet na autocesti Zagreb-Okučani-Lipovac te dogovoren režim njenog korištenja za obje strane. Premda ovim sporazumom nisu zapravo riješena nikakva druga gospodarska pitanja, u siječnju 1995. godine jedna radna grupa međunarodne zajednice izradila je i predložila *Plan Z-4* kojim je trebao biti riješen status RSK. Planom se predviđalo da se područje zove Srpska autonomna pokrajina Krajina te da bude u sklopu Republike Hrvatske, ali sa iznimno širokim autonomijama: vlastito zakonodavstvo i vlada, posebna policija, posebni novac, posebni grbovi, zastave i obilježja, posebni sudski sustav, isključivo pravo ubiranja poreza itd. Sa srpske strane, iako je plan bio krajnje povoljan, na prijedlog nije odgovoreno jer predsjednik RSK Martić tekst plana nije htio ni primiti.

Budući da su time politički pregovori došli u slijepu ulicu, Hrvatska je počela ozbiljno razmišljati o vojnom rješenju. Tuđman u siječnju 1995. godine odlučuje da se mandat UNPROFOR-a neće produljavati poslije kraja ožujka, ali u posljednji čas (12.III.) pristaje na redefiniranje mandata mirovnih snaga, njihovo preimenovanje u UNCRO i smanjenje od 12.000 na 6-8.000 ljudi. Svi ovi događaji, a osobito srpsko nepristajanje na mirna politička

rješenja koja su im davala više nego što su na početku pobune bili tražili, predstavljali su jasan nagovještaj "nastavka politike drugim sredstvima".

Političke prilike i promjene u HV. Od primirja u Sarajevu HV je prolazila kroz značajne transformacije. Politički, ekonomski a u dobroj mjeri i gospodarski razlozi nalagali su da se u uvjetima smanjenja razine borbenih djelovanja u Hrvatskoj reduciraju snage pa je u ožujku 1992. godine razvojačeno prvih 20.000 vojnika, u svibnju-lipnju narednih 100.000, da bi se u listopadu i studenom 1992. godine dio preostalih pričuvnih vojnika preveo u aktivni sastav. Već u prosincu 1991. godine rasformirana je NZ i ustrojeno Domobranstvo kao teritorijalna komponenta oružanih snaga. Tijekom narednih godina dio pričuvnih pješačkih brigada bit će preformiran u domobranske pukovnije, ali će biti zadržan raniji sustav profesionalnih, bolje opremljenih i jače naoružanih te pričuvnih, uglavnom pješačkih brigada koje će tvoriti operativnu vojsku; bit će stvorene i novačke postrojbe sa sastavima na odsluženju redovnog vojnog roka. S vremenom će težište razvoja HV biti stavljeno na profesionalne brigade kojih do početka 1993. godine ima već sedam (bit će formirana i jurišna vojnopolicijska brigada, ali će ona biti u različitim sastavima) i koje će, kao snažnije manevarske snage, biti pod zapovijedanjem GSHV. Predsjednik Republike zadržat će pak, bez posredovanja GSHV, izravno zapovijedanje nad 1. hrvatskim gardijskim zdrugom (rang brigade) koji je formiran u travnju 1994. godine s četiri oklopno-mehanizirane i padobranske bojne. Po karakteru i po nadležnostima zapovijedanja ova će postrojba imati značaj pretorijanske formacije.

Razvoj HV u razdoblju poslije 1992. godine obilježit će i nesuglasice između GSHV i Ministarstva obrane (MORH). Osim oko globalne koncepcije obrane, sukobi između profesionalnih vojnika u GSHV i političara u MORH vodit će se poglavito oko problema stvaranja hrvatske vojne industrije koja neće biti pokrenuta, te osobito oko angažiranja HV u hrvatsko-bošnjačkom ratu u Bosni i Hercegovini. General Tus suprotstavljao se politici ministra Šuška koji je bio jedan od najaktivnijih protagonista stvaranja hrvatske paradržave u Bosni i Hercegovini. Tus je prisiljen na ostavku (20.XII.1992.) te će ga zamijeniti general Bobetko, inače visoki stranački dužnosnik i saborski zastupnik HDZ-a. Doći će do akumuliranja stranačkih i vojničkih dužnosti a u MORH će biti formirana i Politička uprava, tako da će nadzor vladajuće stranke nad HV biti značajno ojačan. HV će postajati sve zatvorenijom institucijom u kojoj će politička podobnost postati jedan od važnijih kriterija napredovanja.

Iako reducirane poslije primirja u Sarajevu, hrvatske snage razvijale su se prema stvaranju mobilnijih i bolje naoružanih profesionalnih operativnih sastava, poduprtih drugim ešelonom pričuvnih brigada i domobranskih pukovnija. Nakon operacija na južnom vojištu model operacije s dva ešelona (gardijski za proboje i pričuvni za zauzimanje prostora i osiguranje proboja prvog ešelona) postaje standardan. Naoružanje, streljivo i oprema su uglavnom uvoženi ili su potjecali iz ratnog pliljena. Domaća industrija otpočela je s proizvodnjom, posebice neborbenih vozila i intendantske opreme, dočim je proizvodnja naoružanja i streljiva bila ograničena. U tvornici u Slavonskom Brodu, u kojoj su se prije rata proizvodili sklopovi i vršila montaža tenka M-84, pokušana je obnova ograničene proizvodnje. Vojni izdaci bili su visoki i iznosili su i do 15 posto društvenog dohotka, što je predstavljalo iznimno opterećenje za gospodarstvo. Ekonomski položaj stanovništva u uvjetima rata i provođenja privatizacije gospodarstva bio je težak i pogoršavao se, a oko 350.000 ljudi ili 7 posto ukupnog stanovništva prošlo je kroz HV i na dulje ili kraće vrijeme bilo izvan gospodarskih djelatnosti. Psihologijska i gospodarska izdržljivost stanovništva bila je ipak dovoljno visoka da teškoće budu prevladane. U političkoj javnosti sve više dolazi do sukoba oko hrvatske politike u Bosni i Hercegovini pri čemu oporba napada Tuđmana i vladajuću stranku da sa Srbima kane

ući u diobu, ali se rasprave stišavaju postizanjem Washingtonskog sporazuma, dok je oko rješavanja problema srpske pobune u Hrvatskoj konsenzus oduvijek postojao. U političkom životu Hrvatske u ovom su razdoblju bili primjetljivi procesi slabljenja demokratske kulture što se, između ostalog, ogledalo u nastojanjima vladajuće stranke da ovlada svim medijima te u počecima stvaranja kulta predsjednika Tuđmana i njegove "povijesne misije".

Srpsko stanovništvo koje je ostalo na slobodnom teritoriju Hrvatske, kojih 150.000 ljudi, bilo je posve lojalno i nije surađivalo s nositeljima velikosrpske politike. Izostala su petokolonaška djelovanja, a na slobodnom teritoriju nisu zabilježena teroristička djelovanja poduzeta od strane lokalno organiziranih ili ubačenih skupina. Očito je da velikosrpski projekt nije imao podršku svih Srba koji su njime trebali biti obuhvaćeni.

Zaključak o periodu 1992.-1994. godine. U razdoblju od sarajevskog primirja 3.I.1992. do kraja 1994. godine u Hrvatskoj se odvijao sukob vrlo niskog intenziteta, sa sporadičnim manjim akcijama i jednom većom operacijom koje nisu dovele do bitnije promjene stanja ili odnosa snaga, te s uglavnom stalnim granatiranjem gradova u zahvatu fronta. Trogodišnji period zatišja sugerira nekoliko zaključaka:

1. Rat u Hrvatskoj pretvorio se u rat iscrpljivanja (*war of attrition*) u kojem hrvatska strana izgrađuje vojne snage, postepeno dobiva podršku međunarodne zajednice (s oscilacijama zbog angažmana u Bosni i Hercegovini), i u tome procesu ne trpi nepodnošljive gospodarske gubitke. Srpski pobunjenici ne uspijevaju riješiti nijedno političko pitanje (ne dolazi do ujedinjenja ni s RS a ni s SRJ), ne dobivaju podršku međunarodne zajednice, a zbog odsječenosti od hrvatskog gospodarskog sustava ne uspijevaju postići ni gospodarsku obnovu. Srbija, odnosno SRJ, koja je u ovom periodu odvajala značajna sredstva za "nove srpske zemlje" (oko 1,3 milijarde USD u 1993. godini), gospodarski je malaksavala (sankcije, troškovi rata u BiH, rekordna inflacija), bila je pod udarom međunarodne zajednice te nije mogla aktivno pomoći RSK koja je u vojnom pogledu (naoružanje, oprema, gorivo, pa i ljudstvo) sve više ovisila o SRJ. Posljedica svih ovih okolnosti bila je posvemašnja besperspektivnost RSK, što se odrazilo i u procesima depopulacije područja, stalnih političkih sukoba (u kojima bi obje sukobljene frakcije, stvarno bez alternative, nastojale postići što bolje odnose s Beogradom).

2. U vojnom pogledu, Hrvatskoj od RSK nije više prijetila veća opasnost jer SVK nije bila sposobna za zamašnije operacije kojima bi se mogao zaokružiti projekt Velike Srbije kakav je bio vodećom idejom 1991. godine. SVK se, kao i HV, držala u ovom periodu defanzivno i nastojala - uglavnom bezuspješno - odbiti povremene hrvatske napade koji su se nizali (Srbi su to nazivali strategijom "mišjeg ugriza"). Hrvatska je izražavala svoju spremnost na političko rješenje, ali je od kraja 1994. godine počela razmišljati o definitivnom vojnom rješenju te je otpočela s planiranjem veće strategijske napadne operacije za oslobođenje zauzetog teritorija.

3. Temeljno pitanje koje se nameće iz pregleda događaja u ovom razdoblju glasi: zašto Hrvatska nije tih godina nastojala izvesti operaciju oslobađanja većih dijelova PZT i zašto se čekala 1995. godina? To je pitanje utoliko nužnije postaviti, što je HV već krajem 1991. godine počela izvoditi ograničene napadne operacije od kojih ona u Zapadnoj Slavoniji u prosincu 1991. godine ni po razmjerima ni po sastavu ni po opremi uporabljenih snaga načelno ne zaostaje za onima koje su izvođene 1992.-1993. godine. Uvjeti u cijelom promatranom razdoblju nisu se mijenjali: u cijelom ovom razdoblju (1992.-1995.); i dalje je na snazi bio embargo na oružje, sankcije protiv Srbije trajale su i dalje, UNPROFOR je

neprestano bio raspoređen, postojala je permanentna kontrola međunarodne zajednice koja je stalno iznova insistirala na tome da se sukob riješi političkim sredstvima. Jedina bitna novost je udaljavanje Karadžića i Miloševića počam od kolovoza 1994. godine, čime je nastala nešto povoljnija situacija za hrvatske operacije.

S druge strane, nije nedostajalo ni prilike da se u trenucima razbuktavanja borbi u Bosni i Hercegovini (npr. u vrijeme izlaska 5. korpusa ABiH iz Bihaća u listopadu 1994. godine) otpočne s operacijom dok su glavne snage SVK i VRS bile vezane na drugim bojišnicama. Iako se može pretpostaviti da 1992.-1994. HV objektivno nije bila pripravljena za izvođenje veće strategijske operacije, što je ministar Šušak i priznao izjavljujući kako bi napad u listopadu-studenom 1994. bio "avanturizam", ipak nije jasno zašto se takvu operaciju nije počelo pripremati ranije kako bi HV u pogodnom trenutku, kakav se ukazao u listopadu 1994. godine, mogla ostvariti oslobođenje krajeva zauzetih u srpskoj pobuni? Ranije otpočinjanje operacija značajno bi skratilo rat i u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini i smanjilo njegove posljedice.

4. Jedan od mogućih odgovora glasi da je Hrvatska, upletena do grla u rat u Bosni i Hercegovini, osobito nakon sukoba s Bošnjacima, čekala razvoj događaja i kalkulirala s ishodom sukoba u toj zemlji. Ta se pretpostavka ne da dokazati, ali je činjenica da Hrvatska i pored *Sporazuma o prijateljstvu i suradnji između Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine* (potpisan u Zagrebu, 22. srpnja 1992.) a koji je imao i dio o obrani, premda neodređen i bez odredbi o stvaranju čvršćeg obrambenog saveza, nije iskoristila mogućnost da okupljanjem saveznika pokuša postići pobjedu nad svim srpskim vojnim snagama izvan Srbije.

5. Završne operacije (1995.)

Završne operacije kojima će se kriza nastala pobunom i ratom u Hrvatskoj konačno riješiti uslijedile su s proljeća 1995. godine. Za razliku od prve operacije (Bljesak) u kojoj će Hrvatska osloboditi zapadnu Slavoniju i koja će biti posve "unutarhrvatska" stvar, ostale operacije izvodit će se u širem kontekstu rata u bivšoj Jugoslaviji: operacija Oluja, kojom će RSK biti faktički dokrajčena, odvijat će se u tom širem kontekstu i biti usko povezana s operacijama koje se neposredno pred njezin početak odvijaju u Bosni i Hercegovini, dočim će završne operacije u zapadnoj Bosni biti dio općeg okončanja rata u kojima će, uz HV, sudjelovati, osim SVK koja će do tada biti uništena, svi dotadašnji akteri sukoba u toj republici (HVO, ABiH i VRS) i koje će neposredno omogućiti konačni mirovni sporazum. Između ovih operacija postoji i kauzalna sveza jer je uspješno izvođenje Bljeska omogućilo Oluju a njeni su rezultati pak bili pretpostavka za konačno razrješenje. U tom smislu završne operacije u Hrvatskoj započinju i pokreću završne operacije cijelog rata te zorno prokazuju kako su Hrvatska i Bosna i Hercegovina jedinstveni operativni prostor, a sukobi u njima dio istog političkog i vojnog kompleksa, raspada SFRJ u mediju rata.

Operacija Bljesak. Sporazum koji je u prosincu 1994. godine otvorio autocestu Zagreb-Okučani-Lipovac pružio je povod za pokretanje napadne operacije HV za oslobođenje zapadne Slavonije. Budući da je sporazumom bilo omogućeno da se u zajedničkom prometu po cesti, prvi put poslije 1991. godine, sretnu Srbi iz RSK i Hrvati, 28. travnja 1995. godine došlo je i do ozbiljnog incidenta u kojem je jedan Hrvat, nakon svađe na benzinskoj crpki, ubio Srbina iz Okučana. Rođaci i prijatelji ubijenoga postavili su zasjedu na autocesti i zapucali na automobile u prolazu, ubivši troje ljudi. Autocesta je potom zatvorena u atmosferi opće napetosti. Čini se da je hrvatska strana takav povod samo čekala, jer je već od prosinca 1994. godine planirala sličnu operaciju, a i koncentracija snaga bila je izvršena tri mjeseca

prije incidenta na autocesti; ovako rana koncentracija imala je i efekt operativnog maskiranja. Operacija je počela 1. svibnja 1995. ujutro napadom HV na južni i središnji dio zapadnoslavonske enklave RSK snagama sastavljenim od dijelova četiri profesionalne brigade te niza specijalnih, pričuvnih, domobranskih i policijskih postrojbi. Napad je izveden na nekoliko smjerova: sa zapada od Novske prema Okučanima s pomoćnim krakom na jug prema Jasenovcu, a s istoka od Nove Gradiške, također prema Okučanima, s pomoćnim krakom prema Staroj Gradiški. Nastupima prema Okučanima, koji su išli autocestom odnosno paralelno s njom, nastojala se presjeći enklava i rasjeći te potom razbiti glavne snage neprijatelja, dočim su pomoćne snage imale zadaću da izbijanjem na Savu kod Jasenovca i Stare Gradiške spriječe eventualnu intervenciju VRS te zaposjednu državnu granicu.

Napad je uspio preko svih očekivanja. Već prvoga dana hrvatske su snage došle nadomak Okučana i ušle u Jasenovac te ovladale svim bitnim objektima. U enklavi se branio 18. korpus SVK sastava tri lake brigade (s četvrtom na desnoj obali Save), jačine oko 4000 vojnika, ali je pružio mlitav i neorganizirani otpor i počeo se u rasulu povlačiti u Bosnu preko mosta kod Stare Gradiške; prvog dana u Bosnu je prešao i zapovjednik korpusa. Zajedno s vojskom bježalo je i srpsko stanovništvo, kojih 18.000 ljudi. Drugoga dana operacije zaposjednuti su Okučani i svaki otpor u južnom i središnjem dijelu enklave je prestao, a rijeke civila pomiješane s vojnicima koji su izgubili vezu sa svojim postrojbama, prelazile su u Bosnu. Na sjeveru, zapadno od Lipika i Pakraca, na području koje nije bilo pod prvim udarom, ostale su snage 51. lake brigade SVK koja je nastavila s borbom i u sljedeća dva dana. 4. svibnja poslije podne Hrvati u to područje desantiraju jednu ojačanu pješačku satniju, nakon čega je uslijedio topnički i pješački napad drugih hrvatskih snaga iz dodira i s oboda sektora. Borba je trajala svega nekoliko sati a potom su se Srbi počeli predavati. Hrvatski gubici u cijeloj operaciji iznosili su 60 poginulih i 186 ranjenih (službeni podaci), dočim se srpski gubici cijene na više od 400 poginulih. Zarobljeno je preko tisuću Srba.

Nemoćno suočena s porazom, vodstva RSK i SVK odlučuju se za terorističku odmazdu te 2. i 3. svibnja naređuju raketne napade na Zagreb. Središte grada zasuto je raketama iz VBR *orkan* pri čemu gine petero civila, a 203 je ranjeno. Martić se na radiju i televiziji otvoreno pohvalio kako je osobno izdao zapovijed za raketiranje.

HV se prema civilnom pučanstvu u oslobođenoj enklavi ponašala uglavnom korektno. Prometnica Okučani-Stara Gradiška, koja je izvodila u Bosnu, ostavljena je slobodnom kako bi se omogućilo povlačenje srpskih snaga i naroda koji je bježao; odgađanje ulaska u Okučane već prvog dana operacije također je bilo u funkciji ostavljanja izlaza. U kaosu na prilazima mostu u Staroj Gradišci došlo je do otvaranja vatre na kolone u bijegu te je bilo civilnih žrtava. UNCRO i međunarodni promatrači paušalno su i više po inerciji optužili Hrvate za pljačke i zločine, ali su nakon nekoliko dana ove optužbe uz isprike povukli.

Srpska katastrofa u zapadnoj Slavoniji ima nekoliko uzroka. HV je operaciju pripremila na vrijeme i pomnije nego ranije operacije. Izabrani su pogodni smjerovi i promišljeni manevar, ostvaren je razmjerno visok tempo nastupanja (oko 20 km dnevno), a osobito je bila dobra zamisao da se težište djelovanja stavi na južni i središnji dio enklave, čime su srpske snage na sjeveru ostale odsječene i dovedene u bezizlazni položaj. U cijelom ratu to je bilo prvi put da se napad ne izvodi frontalnim udarom na cijeli neprijatelj borbeni raspored, nego se odluka nastoji postići prodorima na izabranim smjerovima (napad JNA na Vukovar kao i maslenička operacija HV primjeri su tome suprotnih rješenja). To je umnogome skratilo trajanje operacije i znatno ekonomiziralo snage te omogućilo da se zaostale srpske snage neutraliziraju bez velikih napora i uz male žrtve. U operaciji su prvi put korišteni i masivniji udari

zrakoplovstva, čime je HV pokazala da je uspjela ostvariti i integraciju vidova vojske. Na vanjskopolitičkom planu Hrvatska je operaciju također dobro pripremila. Međunarodna zajednica, obaviještena o hrvatskim namjerama, prešutno je prihvatila situaciju. Uspostava hrvatske vlasti na oslobođenim teritorijima bila je brza i učinkovita i po profesionalnosti se bitno razlikovala od u ovom ratu uobičajenih ulazaka u područja sa "suprotnim" etničkim sastavom. Srpski politički dužnosnici koji nisu izbjegli slobodno su davali intervjue za medije, a svega nekoliko dana nakon završetka operacije preostalo srpsko pučanstvo bilo je obuhvaćeno sociološkim istraživanjem u kojem su ispitivani njihovi politički stavovi. Prvi put u ratu na području bivše Jugoslavije poraženi su priznati kao osobe i politički subjekti.

Nasuprot tome, Srbi su pokazali da nisu dorasli svojem cilju stvaranja vlastite države. Odvojena od Hrvatske, zapadnoslavonska srpska enklava (površine oko 500 km²) nije se mogla održati ni gospodarski ni vojno. Tijekom rata prostor se praznio pa ga je osim prognanog hrvatskog napuštalo i srpsko stanovništvo. Čini se da ni vlasti RSK nisu odviše marile za ovaj prostor, smatrajući ga razmjerno nebitnim. Brzi poraz 18. korpusa pokazao je sve slabosti srpskog sustava obrane. Iako su postojali jasni nagovještaji da će doći do napada i iako je zapadnoslavonska enklava bila logičan cilj, obrambene pripreme bile su manjkave, a i sam početak napada potpuno je iznenadio srpsko zapovjedništvo. Zapovjednik SVK general Čeleketić ranije je bio zapovjednik 18. korpusa, a i 1991. godine sa svojom se tenkovskom postrojbom JNA borio u zapadnoj Slavoniji pa je morao poznavati teren, ali nije učinio gotovo ništa da se obrana čvršće organizira. Sastavi su bili demoralizirani i čim bi vidjeli da su im ugrožene porodice ostavljali su položaje i hrlili da svoje bližnje izvedu iz ratne zone. Zapovijedanje je potpuno zakazalo, kako pokazuje i sraman bijeg zapovjednika korpusa. Martićeva odluka da raketira Zagreb, donesena u skladu s problematičnom idejom da se Hrvatsku odvraća realnom prijetnjom napada na objekte infrastrukture i masovnom odmazdom, bila je nerazumna i posve kontraproduktivna te je pokazala da srpsko vodstvo nije kadro strategijski razmišljati. Na desnoj obali Save nisu zamijećeni nikakvi pokreti koji bi pokazali makar simboličnu spremnost VRS da pomogne; nije djelovalo ni topništvo VRS koje je u dometu imalo hrvatske glavne snage u njihovom nastupu autocestom prema Okučanima. Vlasti u Srbiji također su indiferentno gledale na sudbinu enklave što svjedoči i podatak da je 1. svibnja predvečernji dnevnik srbijanske televizije vijest o napadu objavio tek u 18. minuti. Milošević je osudio napad, ali i raketiranje Zagreba.

Pouke koje su za obje strane proizlazile iz Bljeska bile su jasne. HV je postala snaga za koju SVK više nije ravnopravan protivnik; znatno bolje naoružana i opremljena nego ranije, HV je sad bila u stanju razbiti pobunu, a postalo je isto tako očito da je hrvatska strana odlučila da se problem u cjelini riješi vojnim sredstvima te da nema smetnji da se to dogodi vrlo brzo, čim se ukaže povoljna prilika. Bosanski Srbi i Milošević pokazali su da svojim pobunjenim sunarodnjacima u Hrvatskoj nisu voljni pomoći ni politički ni vojno. Međunarodna zajednica, iritirana nerješavanjem krize, pogoršanjem stanja u Bosni i Hercegovini te upornim odbijanjem hrvatskih, bosanskih i srbijanskih Srba da se nađe političko rješenje, bila je spremna prihvatiti sve što je vodilo okončanju rata, pa i nastavak hrvatskih operacija. SVK je bila nespremna da se sama obrani, a strategija oslonca na VRS i na Vojsku Jugoslavije (VJ) pokazala se neutemeljenom. Činjenica da su Čeleketić, koji nakon Bljeska podnosi ostavku, te novi zapovjednik SVK general Mrkšić obojica bili časnici VJ koji su na nove funkcije postavljeni iz Beograda, značila je da će se SVK u narednim etapama držati prema Miloševićevom diktatu i u skladu s njegovim političkim potrebama.

U takvoj situaciji vodstvo RSK trebalo je u političkim pregovorima s Hrvatima postići bilo kakvo rješenje i spasiti što se spasiti može. Umjesto toga Martić i dalje pokušava pitanje RSK

riješiti povezivanjem s RS, pa se u svibnju i lipnju ponovno vode razgovori o ujedinjenju i izrađuju dokumenti kojima bi se stvorila Ujedinjena Republika Srpska, ali se oko toga ne mogu dogovoriti ni čelnici RSK međusobno, a ni vodstvo RS nema jasan stav. U političkim tijelima nastaje konfuzija, izbijaju sukobi a pojedinci dnevno mijenjaju opcije. Milan Babić, jedan od vođa pobune još od 1990. godine, u svibnju i lipnju uspijeva neutralizirati protivnike ujedinjenja, da bi, nakon što je 28. srpnja 1995. godine imenovan predsjednikom Vlade RSK, napustio ideju ujedinjenja i pristao na pregovore s Hrvatima. Naravno, za pregovore je bilo prekasno jer je Hrvatska već pokrenula svoj ratni stroj, a politički kaos u RSK samo će pomoći njenom brzom raspadu.

Na planu vojnih priprema učinjeni su u posljednji čas napori da se obrana ojača. General Mrkšić, imenovan u lipnju, uz postojeće korpus SVK formira novi Korpus specijalnih snaga (do dolaska na položaj zapovjednika SVK Mrkšić je bio pomoćnik načelnika Generalštaba VJ za specijalne postrojbe) kao snažniju udarnu i manevarsku postrojbu. Korpus je bio sastavljen od po jedne pješačke, oklopne i specijalne brigade te je javnosti predstavljen na vidovdanskoj paradi (28.VI.1995.) u Slunju. Tijekom izvođenja Oluje djelovanje ovog korpusa neće biti izraženo, pa je očito da je reorganizacija došla prekasno i da nije mogla ispraviti greške i manjkavosti cijelog vojnog, političkog pa i društvenog sustava RSK. Mrkšić je ipak uspješno ojačao crte obrane u sektoru Sjever (Jasenovac-južno od Karlovca), gdje su snage HV tijekom kasnije operacije imale i najviše teškoća.

Hrvatske pripreme za završni udar. Operacija kojom će Hrvati u kolovozu 1995. godine osloboditi zapadni dio RSK, odnosno UNPA sektore Sjever i Jug, počela je zapravo još koncem 1994. godine nizom akcija na livanjskoj bojišnici. U studenom 1994. godine hrvatske snage, uz sudjelovanje bošnjačkih snaga i koordinirano s akcijom ispada 5. korpusa ABiH iz Bihaća, napadaju na Kupres i osvajaju ga (3.XI.) čime se otvaraju smjerovi prema Glamoču i prema Bosanskom Grahovu. Istovremeno, tijekom zime 1994./1995., snage HV u sjeverozapadnom smjeru napreduju Dinarom, zaposjedaju strategijske vrhove Troglav i Veliki Šator te su već u prosincu na 20 km od Grahova. U proljeće 1995. godine, postrojbe HV iznad Peručkog jezera izbijaju na crte obrane Knina, a potom, u sklopu završnih priprava (akcija Skok-2, 4.-11.VI.1995.), HV i HVO zauzimaju visove iznad Uništa i stavljaju pod nadzor Vrliku i Cetinsko polje. Inženjerija već od zime gradi po Dinari prilazne ceste u dužini od preko 200 km kojima će se teža tehnika moći dovući na pogodne položaje. SVK nije ni pokušala omesti ove akcije; sama to vjerojatno nije ni mogla, a VRS je također pasivno promatrala ovaj prijeteći razvoj. U ljeto 1995. godine, VRS otpočinje s operacijama protiv bošnjačkih enklava u istočnoj Bosni te zauzima Srebrenicu (11.VII.) i Žepu (25.VII.); brutalnost ovih napada i stradanje bošnjačkog civilnog stanovništva koje Srbi presreću i ubijaju na njihovu bijegu iz pregaženih enklava, zgrozili su međunarodnu zajednicu. U sjeni tih događaja hrvatske snage 28. srpnja ulaze u Bosansko Grahovo, a istoga dana zauzimaju i Glamoč (akcija Ljeto-95). Srpska obrana Grahova bila je slaba a činili su je neiskusni vojnici, Srbi podrijetlom iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine koji su ranije izbjegli u Srbiju gdje su mobilizirani i vraćeni na ratište. Opskrba ovih malobrojnih snaga bila je iznimno loša; topništvo SVK na Šatoru ostalo je bez streljiva, a oskudijevalo se gorivom, pa čak i hranom. Zauzimanjem Grahova hrvatske snage izbile su na prilaze Kninu i presjekle jedinu komunikaciju koja iz Knina preko Drvara vodi prema Banji Luki. Time su snage 7. korpusa SVK došle u poluokruženje. Umjesto intervencije na tom najkritičnijem smjeru, gdje je bilo neposredno ugroženo političko središte RSK, snage SVK, jačine Korpusa specijalnih snaga te nekoliko brigada i oklopnih i topničkih sastava iz 15. i 39 korpusa, sudjeluju u napadu na Bihać na koji su 19. srpnja krenule jake snage VRS (2. krajiški korpus) s namjerom da ovladaju i tom enklavom u kojoj se u okruženju još od 1992. godine nalazilo gotovo 200.000

ljudi. Nakon pada Grahova SVK se ograničava na proglašavanje ratnog stanja, ali i to samo u zoni odgovornosti 7. (kninskog) korpusa. Istovremeno, inženjerija SVK otpočinje danonoćnim radovima na osposobljavanju jedine preostale prometnice koja izvodi prema Bosni (Knin-Otrić-Srb-Gornji Lapac). Napadi na Bihać se nastavljaju i od 30. srpnja intenziviraju.

Hrvatska je konačnu odluku o pokretanju napadne operacije na cijelom zapadnom području RSK donijela polovinom srpnja, nakon pada Srebrenice. 21. srpnja Tuđman o odluci obavještava američkog veleposlanika u Zagrebu koji pak o tome izvještava svoju vladu i preporuča da SAD ništa ne poduzimaju. Tuđman i predsjednik Predsjedništva BiH Izetbegović sastaju se 22. srpnja 1995. u Splitu te, pune tri godine nakon prvoga sporazuma, postižu dogovor o zajedničkoj obrani (*Deklaracija o oživotvorenju Sporazuma iz Washingtona, zajedničkoj obrani od srpske agresije i postizanju političkog rješenja sukladno naporima međunarodne zajednice*). Neposredni cilj ovog sporazuma je omogućavanje hrvatskim snagama da legitimno sudjeluju u deblokadi opsjednutog i napadnutog Bihaća u kojem 5. korpus ABiH teško odolijeva napadima VRS i SVK i gdje su zalihe streljiva, goriva i hrane već posve iscrpljene. Budući da je nakon srebreničke katastrofe međunarodna zajednica strahovala da bi slična sudbina mogla zadesiti i Bihać, samo s daleko više žrtava, na splitski se sporazum gledalo kao na spasonosno rješenje, budući da međunarodne mirovne snage nisu mogle a njihove vlade nisu niti htjele da one sudjeluju u obrani i spašavanju Bihaća. Hrvatska dakako nije mogla dopustiti pad Bihaća jer bi time Srbi definitivno ovladali vitalnim komunikacijama dolinom Une i ujedno stvorili osnovicu za dalje napade na Hrvatsku. Međutim, sudjelovanjem u deblokadi Bihaća Hrvatska se našla u poziciji da istovremeno vojno riješi problem srpske pobune, dobivši za to suglasnost međunarodne zajednice. Počam od 27. srpnja Hrvatska masovno i na brzinu mobilizira te pozivanjem 102.000 vojnih obveznika diže ratnu vojsku od preko 200.000 vojnika te je spremna za početak završnog čina raspada SFRJ.

Pretpostavke izvodljivosti operacije počivale su na procjenama da se VRS i VJ neće umiješati u sukob te da postojeće snage SVK ne čine cjelinu ni u zapovjednom ni u logističkom pogledu te da neće moći pružiti ozbiljniji, trajniji i sustavni otpor.

Ideja operacije sastojala se u jednovremenom udaru na tridesetak pravaca, probijanju obrane gardijskim (profesionalnim) brigadama koje vode i nose napad, te ispunjavanju tako nastalih džepova pričuvnim i domobranskim snagama. Glavne primarne zadaće operacije bile su: osvajanje Knina te ovladavanje prijelazima i prijevojima na Ljubovu i na Velebitu, brzo spajanje s 5. korpusom ABiH kod Plitvica, djelovanje po dubini neprijateljevog rasporeda (vatreni položaji topničko-raketnih snaga, zapovjedna mjesta, centri veze) kako bi se rastrojili sustavi zapovijedanja i logistike, otklonila mogućnost masovne odmazde po gradovima te onemogućilo uvođenje drugoga ešelona i pričuva, te na posljetku uništenje glavnih neprijateljskih snaga na cijelom prostoru. Osim prodora pješačkih i motoriziranih, odnosno oklopnih snaga, plan je predviđao i udare HRZ te topničko-raketnih sredstava te masovniju uporabu elektronskih djelovanja i ometanja neprijateljeva sustava veza. ZP Osijek i južno vojište trebali su provoditi "odsudnu obranu" u trajanju od 12-15 dana, angažirajući 45.000, odnosno 15.000 vojnika, uključujući i snage HRM. Prema nekim naznakama, planovi su predviđali da se nakon Oluje snage koje su sudjelovale u napadu na sektore Jug i Sjever prebace na istok i oslobode Podunavlje, ali se od tog plana odustalo.

Za izvođenje napadne operacije u sektorima Jug i Sjever angažirano je ukupno 130.000 vojnika, a snage su se sastojale od 5 gardijskih brigada, 1. hrvatskog gardijskog zdruga, 17

pričuvnih brigada, 23 domobranske pukovnije, 3 brigade PZO, te nekoliko rodovskih postrojbi ranga brigade (topničko--raketne, inženjerijske, veze), samostalnih bojni kao i od svih raspoloživih efektiva HRZ. U sastavu hrvatskih snaga bilo je i 2500 pripadnika specijalnih postrojbi MUP, obučenih i opremljenih za vojna djelovanja. Sve su snage dovedene na polazne položaje bez naročitih mjera operativnog maskiranja.

Nasuprot tome SVK je mogla teorijski podići 30-40.000 ljudi, ali su mobilizacije imale sve slabiji odziv. S druge strane, SVK je dio svojih ionako malobrojnih snaga poslala u napad na Bihać koji u tom času ne samo da nije bio bitan za obranu RSK nego je proizveo krajnje nepovoljne vojne i političke okolnosti; na posljertku, svakim vojnikom koji je odlazio na Bihać slabila je obrana RSK i ujedno rasla vjerojatnost hrvatskog napada. Čini se da je stanovništvo vojnu situaciju procijenilo bolje od Martića, jer već i prije pada Grahova stanovništvo Knina počinje napuštati grad, da bi u noći 28./29. srpnja u gradu već zavladao panika, koja se ne smiruje ni mitingom na kojem srpski patrijarh Pavle i general Mladić pokušavaju podići moral. Martić pak u Drvaru 1. kolovoza konferira s političkim i vojnim vrhom RS, ali od dogovora za zajedničku akciju oslobađanja Grahova nema ništa i sastanak završava žestokom svađom Karadžića i Mladića. Narednog dana Babić odlazi u Beograd i prosljeđuje u Ženevu na pregovore s hrvatskom delegacijom; 3. kolovoza poslije podne hrvatski predstavnici izjavljuju da su pregovori propali.

Operacija Oluja. Napadna operacija Oluja počela je 4.VIII.1995. godine rano ujutro (5.00 sati) općim napadom na 630 kilometara bojišnice u sjevernoj Dalmaciji, Lici, na Kordunu te na Banovini. Napad je počeo udarima HRZ na neprijateljeve centre veze i zapovjedna mjesta (Jelavac, Petrova gora, Banski Grabovac i Bunić). Istovremeno, hrvatske su snage otvorile snažnu topničku i raketnu paljbu po neprijateljevu prednjem kraju i po dubini njegova rasporeda, nanoseći gubitke, izazivajući pomutnju te ispitujući reakcije SVK koje su na velikom dijelu bojišnice izostale. Prvog dana je neprijateljeva obrana na prednjem kraju probijena na četrdesetak mjesta, te su hrvatske snage uspjele ovladati zonom razdvajanja i ponegdje prodrijeti u dubinu od nekoliko kilometara. Drugoga i narednih dana otpočeli su dublji prodori pješastvom i tehnikom na tridesetak smjerova te su glavni ciljevi dostignuti već trećega i četvrtoga dana.

Pred svitanje prvoga dana operacije, zrakoplovstvo NATO napalo je radarska postrojenja SVK kod Udbine i Knina. Četiri zrakoplova RM SAD osvijetljena radarskim snopom uzvratila su raketama HARM i uništila postrojenja. Ovaj događaj mogao je kod Srba izazvati dojam da je u pitanju kombinirana NATO-HV operacija.

Sa svojih položaja kod Grahova HV je 4. kolovoza snažno tukla Knin i ispalila oko 2000 projektila u nekoliko sati da bi već sutradan 4. i 7. gardijska (profesionalna) brigada, utrkujući se međusobno, ušle u napušteni grad. Pomoćni smjer napada u ovom sektoru išao je iz Sinja; prema Vrlici i Drnišu probijale su se jedna pješačka brigada i jedna domobranska pukovnja; potonja je kod Drniša naišla na poteškoće uslijed kratkotrajnijeg otpora neprijatelja. Jedna domobranska pukovnja izvršila je u tom sektoru obuhvat s Dinare prema Kijevu. Postrojbe specijalne policije iskoristile su još 1993. godine zauzete položaje na Velebitu i brzo su nadirale prema Gračacu, zauzele ga i zaustavile se da propuste neprijatelja koji se iz Kninske krajine, šibenskog zaleđa i iz Ravnih Kotara preko Otrića povlačio prema Srbu i Lapcu i dalje u Bosnu.

U Lici je više brigada i domobranskih pukovnja počelo napredovati prema istoku odbacujući snage 15. korpusa SVK pa je uskoro zauzet važan prijevoj Ljubovo na komunikaciji Gospić-

Korenica. Na sjevernom ličkom bojištu najvažniji je zadatak imala 1. gardijska (profesionalna) brigada koja je zauzela Plitvice i preko Rakovice spojila se kod Tržačkih Raštela sa snagama 5. korpusa ABiH čime je ova enklava deblokirana. Nakon toga je 1. gbr okrenula na sjever, ušla u Slunj i nastavila napredovanje prema Karlovcu.

Na kordunskoj i na banovinskoj bojišnici srpske snage, koje su ovdje imale i nešto veću dubinu rasporeda, pružile su jači otpor nego drugdje. Tako je kod Slunja ograničeni protunapad izvela 11. brigada iz sastava 21. (kordunskog) korpusa SVK, dočim su 26. i 15. brigada iz 39. (banijskog) korpusa SVK izašle prema Sisku i Sunju; ove su snage međutim ubrzo odbačene. Ozbiljniji zastoj nastao je za 2. gardijsku (profesionalnu) brigadu HV koja je napadala prema Petrinji i pretrpjela osjetne gubitke; kriza je ipak prebrođena nakon što je u zapovijedanju i vođenju intervenirala ekipa GSHV pa je napad ponovljen i Petrinja pada 6. kolovoza. Jedna taktička grupa prvoga dana operacije forsirala je Savu uzvodno od Jasenovca i nastupala prema Dubici i Kostajnici, prijeteći zatvaranjem jedinog preostalog izlaza u Bosnu preko Une u Dvoru. Na smjeru prema Kostajnici i Dvoru HV je imala najteže gubitke u cijeloj operaciji (90 mrtvih). Na ovom dijelu bojišnice djelovao je i 5. korpus ABiH iz Bihaća.

Trećega i četvrtoga dana operacije slika je za HV bila vrlo povoljna u Dalmaciji i u Lici gdje su se snage 7. i 15. korpusa SVK, razbijene već prvim udarima, povlačile u neredu prema Banji Luki. Na Banovini je 39. korpus SVK pružao otpor dok nije zaprijetila opasnost da zauzimanjem Dvora bude odsječen, nakon čega se počeo brzo povlačiti. Na Kordunu je 21. korpus SVK puna četiri dana izvodio obrambena djelovanja, ali je opkoljen i prisiljen na predaju. Predaja je izvršena 8. kolovoza 1995. godine u 19.00 sati kad je u Viduševcu srpski zapovjednik hrvatskom generalu Stipetiću propisno podnio prijavak pred strojem, čestitao na pobjedi i predao korpus. Ovaj vojnički čin, koji je potpuno odudarao od gotovo svega što se u ovom iznimno prljavom ratu događalo kroz četiri godine, označio je i kraj operativnog dijela Oluje. Premda su Baranja i dijelovi istočne Slavonije još uvijek ostali pod vlasti Srba, Hrvatska je petogodišnju srpsku pobunu uspjela okončati postigavši jedan od najboljih uspjeha u takvoj vrsti sukoba.

Kao i u ranijim slučajevima, ni VRS ni VJ nisu uopće reagirale na hrvatski napad; neaktivan je ostao i posljednji preostali, 11. korpus SVK u Baranji.

Hrvatski gubici bili su razmjerno mali. Poginula su i nestala 263 vojnika, a 1500 je ranjeno (ukupno 1763 ili 1,35% angažiranih snaga). Srpski gubici nisu poznati, ali se procjenjuje da premašuju 500 poginulih i 2000 ranjenih (ukupno 2500 ili 6,25% angažiranih snaga). Hrvatska je zaplijenila naoružanja i vojne opreme u vrijednosti od 400 milijuna USD.

Zajedno s pobunjeničkom vojskom izbjegla je i većina srpskog stanovništva; procjene se kreću od 90.000 (hrvatski izvori) do 200.000 ljudi (srpski izvori). Ovi su ljudi, bježeći osobnim automobilima, traktorima i pješice, zakrčili sve puteve i krenuli u Bosnu gdje ih putem nitko nije zbrinjivao pa je dolazilo do tragičnih situacija. Umrlo je 29 ljudi, a na cesti Srb-Martinbrod i kod Prnjavora zabilježena su i dva slučaja da su očajni ljudi ubili svoje obitelji a potom i sebe. Dramatični događaji zbivali su se i na prijelazu u Dvoru gdje su civilna vozila gažena tenkovima i transporterima koji su sebi krčili put. Stanovništvo iz zone odgovornosti 21. korpusa napustilo je opkoljeni Kordun pod nadzorom hrvatskih vlasti i uputilo se prema Srbiji da bi kod Siska bilo dočekano od razgnjevljenog hrvatskog stanovništva koje je kolonu izbjeglica kamenovalo. Ovaj egzodus, koji je počeo još danima prije hrvatskog napada, dijelom je posljedica straha od suočenja s posljedicama pobune, a dijelom ga je potaklo i vodstvo RSK koje je izdalo nalog za evakuaciju stanovništva i vojske.

Na dan početka operacije preko radija je ponavljana Tuđmanova poruka srpskom stanovništvu da ne napušta domove i da im se daju sve garancije, čime je dan nagovještaj o tome što će se dogoditi. Hrvatske postrojbe za specijalni rat, predstavljajući se kao organi RSK, plasirale su među srpsko stanovništvo "informacije" o smjerovima evakuacije. Iako je ova akcija izazvala kontroverze (HV je negirala da se poslužila ovim sredstvom) ona je ipak bila opravdano lukavstvo i to u striktno vojničkom smislu zbog već ranije uočene činjenice da vojnici SVK odlaskom stanovništva gube borbeni moral i da slijede svoje porodice.

Nema dvojbe da je slom SVK bio neminovan, ima li se u vidu nesrazmjernost snaga i osobito situacija neposredno pred operaciju u kojoj je hrvatska strana bila u daleko povoljnijem operativnom i logističkom položaju. Slom SVK je bio brz, a njen poraz vojničko poniženje. Sustav zapovijedanja i veza, ionako slabo organiziran, bio je inicijalno razbijen ranim djelovanjem HRZ, tako da se SVK nije borila ni kao cjelina, a obrana se nigdje nije mogla uvezati na razini višoj od brigade. Umjesto odsudne obrane, koja je u trajanju od desetak dana mogla proizvesti reakcije VRS pa i međunarodne zajednice, SVK je naprosto napustila bojište.

Začuđuje unekoliko brzina sloma, koji je, bez obzira na mjestimično pruženi otpor, uslijedio već nakon prvih udara. Hrvatska strana je pobjedu u Oluji pripisala svojoj besprijekornoj organizaciji, iznimnoj obučenosti svojih sastava, uporabi najmodernijih sredstava i sustava oružja te ponajprije svojoj doktrini za koju je preuzetno ustvrdila da je realizacija američkog koncepta "zračno-kopnene bitke". Čini se, međutim, da je uzrok brzog sloma ponajprije u samoj naravi srpske pobune.

Izazvana i povedena vanjskim faktorima, Miloševićevom velikosrpskom politikom koja je srpski narod u Hrvatskoj nastojala iskoristiti za teritorijalnu ekspanziju, srpska pobuna nije imala realne temelje. Pobunom stvorena "država" nije funkcionirala ni u jednom segmentu, osim u proizvodnji hrane, i ovisila je o pomoći iz Srbije (Srbija je 1993. godine na pomoć "Krajinama" potrošila 1,27 milijardi USD), ali ta je pomoć bila ograničena sankcijama kojima je Srbija podvrgnuta već 1992. godine, a osim toga bila je i sredstvo stalnih ucjena. Odvojena bojišnicom od Hrvatske, RSK je ovisila o političkim prioritetima Srbije te je propala u času kad su njeni stariji partneri, RS i Jugoslavija, ocijenili da više ne služi ničemu i da predstavlja smetnju i teret. Postojanje RSK bilo je svakako najozbiljnijom preprekom da Milošević i Tuđman postignu bilo kakav dogovor o diobi Bosne i Hercegovine pa je njen daljnji opstanak i s te strane bio nepotreban. Činjenica da Srbija ni u jednoj jedinoj prigodi kad bi Hrvatska napala RSK nije intervenirala, pa ni zaprijetila intervencijom, kao i činjenica da je slom RSK u Oluji od srbijanskog političkog vodstva i pored dramatičnog egzodusa naroda prihvaćen bez naročitog uzbuđivanja, pokazuju da je RSK bila otpisana, pogotovo u trenutku kad je ispunila svoju funkciju pretpolja koje je trebalo osigurati diobu Bosne i Hercegovine, što je oduvijek bio glavni cilj Miloševićeve politike.

Miloševiću je srpska "država" u Bosni i Hercegovini, takva kakva je bila, postala teretom što se jasno vidjelo kad je Srbija u ljeto 1994. godine zatvorila svoje granice prema RS i uvela sankcije protiv bosanskih Srba; čini se da je Milošević ranije od Karadžića uvidio da bosanski Srbi neće moći trajno držati 70 posto teritorija Bosne i Hercegovine koliko su zauzeli 1992. godine i od čega nisu htjeli odstupiti, a što je postalo prepreka za političko rješenje koje bi uključivalo diobu Bosne i Hercegovine. Kad je i sam to shvatio, Karadžić je vjerojatno morao donijeti odluku od kojeg će dijela zauzetog teritorija odustati, a prostor južnog dijela bosanske Krajine (Kupres-Bosansko Grahovo-Drvar-Bosanski Petrovac-Jajce-Donji Vakuf) činio se najlogičnijim izborom jer je ekonomski nezanimljiv i ima malobrojno stanovništvo, a

njegovim prepuštanjem može se spasiti daleko važniji i dragocjeniji prostor sjeverne Krajine s Banjom Lukom. Potpuna nezainteresiranost VRS za sudbinu Kupresa, indiferentnost spram nadiranja hrvatskih snaga po Dinari te slaba obrana Grahova i Glamoča govore u prilog tezi da je Karadžić ovaj prostor smatrao cijenom za druge, bogatije i važnije dijelove Bosne i Hercegovine. Padom Grahova, unaprijed otpisana RSK izgubila je mogućnost da se sama pokuša obraniti i njena je sudbina bila zapečaćena. Slom je bio tehničko pitanje i ovisio je samo o tome kad će Hrvati udariti; u danim uvjetima taj udar nije ni trebao biti posebno jak ili naročito sofisticiran jer je bitka za "srpsku zemlju" u Hrvatskoj bila izgubljena onog trenutka kad je počela pobuna. Glorifikacija Oluje i njene usporedbe s operacijom Desert Storm koju su izvele snage Koalicije u Zaljevskom ratu, a što je kod većine hrvatskih vojnih analitičara poprimilo razmjere kulta, očito ne vode računa o stanju, mogućnostima i planovima protivnika.

Završne operacije u Hrvatskoj mogu se u pogledu svog tempiranja, izvođenja i posljedica smatrati logičnim ishodom političkih pretpostavki rata. Operacija je izvedena u času sazrijevanja prvenstveno političkih uvjeta (odustajanje RS od jugozapadne Bosne, spor Karadžića i Miloševića), a samo dijelom zbog toga što su nastali i vrlo povoljni vojni uvjeti (operacije HV i HVO u jugozapadnoj Bosni 1994.-1995. godine). Operacija se okoristila nevoljkošću međunarodne zajednice da vojno intervenira u ratu u bivšoj Jugoslaviji, te je Hrvatska spremno preuzela zadaću deblokade Bihaća te tako za račun međunarodne zajednice a u svoju korist spriječila humanitarnu katastrofu goru od srebreničke.

Poraz Srba je prvenstveno politički, a tek onda vojni: Srbi, koji otpočetak nisu imali jasan cilj i odgovarajući konsensus, nisu stvorili državu koja bi imala i resurse i organizaciju i legitimitet obrane, nisu imali saveznika ni u Miloševiću ni u Karadžiću, nisu postali članom međunarodnog sustava, te je njihov poraz logična posljedica činjenice da nisu postojali politički uvjeti preživljavanja njihove ruralno-gerilske paradržave.

Operacije u zapadnoj Bosni. U kolovozu i rujnu 1995. godine udružene snage HV (dvije profesionalne brigade i jedna specijalna postrojba), HVO (tri brigade) i ABiH (dva korpusa) pokreću ofenzivu s osvojene osnovice u luku Kupres-Bihać i napreduju na više smjerova. Situaciju značajno olakšavaju i masovni napadi zrakoplovstva NATO koje, nakon što je utvrđeno da je mina koja je u Sarajevu ubila 37 ljudi došla sa srpskih položaja oko grada, počinje bombardirati izabrane ciljeve VRS (skladišta, položaje topništva, komunikacijske instalacije, središta veze, radarske instalacije, zapovjedna mjesta i dr.). Napadi su trajali dva tjedna; NATO je imao 3600 polijetanja i izvršio 750 napada na 56 ciljeva, što je umnogome oslabilo borbenu moć VRS, osobito u zapovjednim, logističkim i komunikacijskim funkcijama. VRS je hrvatsko-bošnjačkim snagama pružila otpor, ali je ubrzo potisnuta i gubi Drvar, Bosanski Petrovac, Ključ, Mrkonjić Grad, Jajce, Sanski Most i Donji Vakuf te nastavlja općem smjeru Banje Luke. Sredinom rujna HV pokušava prijeći Unu na nekoliko mjesta od Dvora do Dubice u namjeri da veže snage 1. korpusa VRS koji brani zapadne prilaze Banji Luki. Ovaj pokušaj prolazi zlosretno i HV nailazi na jaki otpor neprijatelja, trpi velike gubitke u ljudstvu i odustaje od ovog podhvata. Međutim, u rujnu i početkom listopada, na znakove mogućeg sloma VRS na ovom smjeru počinju znakovi panike kod stanovništva, te se međunarodna zajednica, a osobito SAD, u strahu od novog vala izbjeglica koji Srbija ne bi mogla izdržati i koji bi mogao prisiliti Jugoslaviju da otvoreno uđe u rat, odlučuje da političkim pritiscima zaustavi operacije saveznika te u tome na kraju i uspijeva. Tuđman dobija jamstva da će jedino još preostalo područje pod nadzorom pobunjenih Srba, Baranja, istočna Slavonija i zapadni Srijem, biti mirno reintegrirani uz intenzivnu asistenciju međunarodne zajednice te on pristaje na zaustavljanje operacije. Iako su se odvijale na

drugom kraju ratišta, operacije u zapadnoj Bosni riješile su tako i to posljednje pitanje proizašlo iz srpske pobune i rata u Hrvatskoj. Neprijateljstva se obustavljaju prekidom vatre (dogovoren 5.X., stupio na snagu kroz nekoliko dana), a mirovni sporazum iz Dayton (21.XI.1995.; svečano potpisan u Parizu mjesec dana kasnije) okončava rat proizašao iz raspada SFRJ.

U operacijama u zapadnoj Bosni hrvatske snage pretrpjele su gubitke od 170 mrtvih i 626 ranjenih. Gubici HV u svim operacijama 1995. godine iznose ukupno 473 poginula i 2017 ranjenih.

Zaustavljanje završnih operacija spriječilo je potpuni poraz Srba i cijelog projekta Velike Srbije. Amerikanci su Izetbegovića uvjeravali da bi se nastavljanjem operacija, crta bojišnice toliko razvukla da bi bila ugrožena bošnjačka područja, ali je taj argument imao samo ograničenu valjanost. Kako je Tuđman već ranije pristao na zaustavljanje operacije, morao je pristati i Izetbegović. Zametak nekih budućih sukoba time je bio posijan.

IV. Posljedice rata.

Prema službenim podacima, ljudski gubici u ratu u Hrvatskoj iznose, samo na hrvatskoj strani, ukupno 15.583 poginulih i nestalih te 37.180 ranjenih (1991.-1995.). Hrvati su u ratu u BiH imali 9909 poginulih i nestalih te 20.649 ranjenih, ali samo manji dio ovih žrtava povezan je s operacijama koje su se odvijale na tlu BiH ali su u operativnom pogledu sastavni dio rata u Hrvatskoj (npr., borbe u Posavini 1992. godine). Udio civila u ukupnom broju žrtava iznosi 34-64 posto; uzrok ovako velikog raspona je neodređeni status mnogih žrtava u početnom periodu rata.

Broj žrtava na srpskoj strani nije poznat; postoje samo neke parcijalne procjene. Već smo naveli da je u vukovarskoj bitki poginulo oko 8000 vojnika JNA i srpskih dobrovoljaca, dočim su u nekim narednim operacijama (npr., masleničkoj, Bljesku, Oluji) na srpskoj strani bilježeni gubici od po nekoliko stotina poginulih, jednako kao i u završnim operacijama u zapadnoj Bosni gdje je, samo u borbama za Mrkonjić Grad, poginulo 180 vojnika i civila. Srbi su, kao i Hrvati, ginuli i u vrijeme kad nisu izvođene operacije nego su se sukobi svodili na čarke i na topničke dvoboje pa je samo u drugoj polovici 1992. godine poginulo 350 srpskih vojnika i civila. Srpski gubici mogli bi stoga biti blizu hrvatskima.

U ljudske žrtve treba svakako pribrojiti i migracije, prisilne i dobrovoljne, koje su bile izravna ili neizravna posljedica rata. Kako je temeljni cilj srpskog projekta bilo stvaranje etnički čiste srpske države u Hrvatskoj, s područja zauzetih tijekom pobune masovno je protjerivano ne-srpsko, a osobito hrvatsko stanovništvo. Na početku rata (1991. i 1992. godine) sa zauzetih područja Hrvatske prisilno je iseljeno ili prognano ukupno 383.453 ljudi. Od preko 300.000 Srba koji su ostali na slobodnom teritoriju Hrvatske barem je polovica izbjegla na područja pod srpskom kontrolom odnosno u Jugoslaviju ili u treće zemlje. Nakon svake operacije HV iz ratnih bi zona izbjeglo uglavnom svo srpsko stanovništvo, koje se onda razmještalo u drugim zauzetim krajevima (npr., Srbi iz zapadne Slavonije otišli su najvećim dijelom u Podunavlje), da bi u Oluji izbjegla većina srpskog stanovništva koje je živjelo na području RSK. Svim ovim prisilnim migracijama (ne računajući ljude koji su izbjegli iz ugroženih područja koja su kasnije obranjena i koji su se vratili u svoje domove) bilo je obuhvaćeno kojih 750.000 ljudi ili preko 15 posto stanovništva Hrvatske. Zbog ratom uzrokovanog pogoršavanja gospodarske situacije iz Hrvatske je otišlo narednih 100.000 ljudi. U Hrvatsku je došao i veliki broj izbjeglica iz Bosne i Hercegovine; 1995. godine bilo ih je na slobodnom

području 185.134 (uglavnom Hrvata i Bošnjaka). Dio hrvatskih izbjeglica iz Bosne i Hercegovine naseljavan je u područja koja su Srbi napustili nakon Oluje. Rat je tako u znatnoj mjeri promijenio sastav i raspored stanovništva.

Tijekom rata u Hrvatskoj počinjeni su teški i brojni zločini protiv ratnog prava i ratnih običaja. Ubijani su i zlostavljani civili i ratni zarobljenici, pljačkana je javna i privatna imovina, namjerno su razarani gradovi kad za to nije postojala vojna potreba i nužda; kako je sastavni dio srpskog projekta bio genocid, srpska je strana počinjala zločine sustavno i kao dio politike. U osvojenim naseljima znalo je biti poubijano svo zaostalo hrvatsko stanovništvo što je dobivalo dimenzije masovnih pokolja (Škabrnja, Lovas, Dalj, Bilje, Saborsko i dr.). Srbi su dio ovih zločina počinili i kad je na zauzetim teritorijama već bio raspoređen UNPROFOR. Hrvatske snage također su počinile zločine, kako u sklopu borbenih djelovanja (npr., prilikom likvidacije "medačkog džepa"), tako i u pozadini, ali je broj zločina daleko manji nego na srpskoj strani. Iz 1991. godine poznati su slučajevi likvidacija civila srpske nacionalnosti u Gospiću, Pakračkoj Poljani, Sisku i okolici Osijeka. Nakon Oluje opljačkano je i spaljeno ili dignuto u zrak 16-20.000 kuća koje su Srbi napustili, a stradalo je i nekoliko desetina zaostalih Srba koje su pljačkaši likvidirali. Međunarodni sud za ratne zločine na području bivše Jugoslavije (ICTY), osnovan uglavnom za procesiranje zločina počinjenih u Bosni i Hercegovini, podigao je optužnice i protiv počinitelja zločina u Hrvatskoj; među optuženima su i Martić (raketiranje Zagreba u svibnju 1995. godine) i general Mrkšić (ubijanja zarobljenika i civila nakon osvajanja Vukovara u studenom 1991. godine).

Materijalne ratne štete u Hrvatskoj službeno su procijenjene na 27 milijardi USD, u što nisu uključene štete na okolišu, pokretnoj spomeničkoj baštini, gubici u prometnoj i gospodarskoj strukturi te posredne štete. Uništeno je ili oštećeno oko 25 posto gospodarskih kapaciteta i 9 posto stambenog fonda odnosno 145.000 stambenih jedinica. Iako je zbog rata društveni proizvod drastično opao (1992. godine iznosio je oko 9 milijardi USD ili 41% manje nego 1989. godine), u Hrvatskoj na slobodnom teritoriju nije došlo do kolapsa društvenih službi i nacionalnog gospodarstva iako je životni standard značajno opao. Vojni troškovi (stvaranje, naoružavanje, opremanje i uporaba vojske) penjali su se i do 15 posto društvenog proizvoda godišnje, pa se, obzirom da je Hrvatska dobila i značajnu pomoć od iseljenika, može pretpostaviti da su izravni troškovi vođenja rata u razdoblju 1991.-1995. godine iznosili barem 7 milijardi USD.

V. Zaključak.

Rat u Hrvatskoj kao dio oružanog razrješenja krize nastale raspadom SFRJ izazvao je brojne nedoumice o njegovoj naravi. Strane u sukobu iz svojih političkih razloga različito su ga klasificirale; Srbi su govorili o građanskom ratu, a hrvatske su vlasti insistirale da se radi o agresiji (SFRJ, kasnije SR Jugoslavije) na Hrvatsku. Iako je po svojim ciljevima (preinaka društvenog i političkog poretka kao i sustava vrednota i normi) kao i na pojavnj razini (npr., brisanje razlike između civila i vojnika i kao aktera i kao ciljeva) ovaj rat blizak oružanoj pobuni, građanskom ratu, odnosno "društvenom ratu" ili "sukobu niskog intenziteta", prema nalazima međunarodne Arbitražne komisije (tzv. Badinterova komisija) rat je u pravnom pogledu ipak bio agresija; prestankom funkcija federalne vlasti SFRJ ova je država prestala postojati, a iz nje su kao faktičke države (za postojanje države nije bitno je li ona međunarodno priznata) proizašle druge države, među njima i Hrvatska, koje su imale međunarodnim pravom zaštićene granice, pa je stoga napad JNA na Hrvatsku, te sve što je iza toga slijedilo, bio čin međunarodne agresije.

U ratu u Hrvatskoj dominantan je bio politički faktor, dok su vojni razlozi bili u drugom planu. Politička situacija je od početka bila konfuzna i dvosmislena, što je u prvom redu bila posljedica ambivalentne Miloševićeve taktike (očuvanje Jugoslavije ili stvaranje Velike Srbije). Najviša a osobito niža vojna zapovjedništva nisu uvijek znala koja je od ovih opcija trenutačni ratni cilj pa je dolazilo do zabuna, nesnalženja, demoralizacije sastava i zaustavljanja operacija u trenucima kad su izgledi za eksploataciju uspjeha bili visoki. Ovamo idu u prvom redu oklijevanje Hrvatske da napadne vojarne JNA poslije rata u Sloveniji u ljeto 1991. godine, zaustavljanje JNA pred Zadrom u više navrata u jesen 1991. godine, zaustavljanje zapadnoslavonske ofenzive HV u prosincu 1991. godine, prekid operacija HV za presijecanje srpskog koridora i napuštanje Posavine u jesen 1992. godine te prekid nastupanja prema Banji Luki u listopadu 1995. godine.

S druge strane, neke su operacije imale političke ciljeve koji su bili u suprotnosti s temeljnom vojnom logikom što je dovodilo do katastrofalnih ishoda i velikih gubitaka. Ovamo spada napad JNA na Vukovar 1991. godine koji je trebao biti uništen kao politički i civilizacijski simbol, pa se protiv njega vodila u vojnom pogledu besmislena operacija koja je dovela do uništenja grada, ogromnog broja žrtava i strašnih ratnih zločina, a pri tome je izgubljena inicijativa i dragocjeno vrijeme. Koliko je opsesija Vukovarem kao simbolom pomračila svaki vojni rezon pokazuje izjava generala Kadijevića koji je još 1993. godine tvrdio da je kod Vukovara uništena "glavnina hrvatske vojske" iako je Vukovar branilo najviše 1800 hrvatskih vojnika i iako je za vrijeme od tri i pol mjeseca, koliko je trajala bitka i koliko je JNA tapkala na mjestu, Hrvatska organizirala, podigla i opremila vojsku od preko 200.000 ljudi. Drugi primjer je na brzu ruku zamišljena i organizirana maslenička operacija HV u siječnju 1993. godine koja je, po svemu sudeći, bila organizirana radi unutarnjepolitičkih razloga (izbori), a koja je dovela do velikih gubitaka i bila jedva završena i to sa mršavim rezultatima u vojnom pogledu; u političkom pogledu (podizanje morala) bila je međutim uspješnija. Na posljetku, Martićeva odluka da SVK sudjeluje sa snagama VRS u napadu na Bihać u srpnju 1995. godine, čime je vjerojatno htio ishoditi da VRS zauzvat pritekne u pomoću slučaju hrvatskog napada na RSK, pokazala se u vojnom pogledu kao katastrofalan potez koji je izravno pridonio totalnom porazu.

U pogledu načina vođenja rata, taktičkih postupaka i vođenja operacija, rat u Hrvatskoj nije donio nikakve bitne novosti. Obzirom da je arsenal oružja koji je stajao na raspolaganju, a koji je najvećim dijelom bio jugoslavenskog podrijetla ili iz zemalja VU, bio uglavnom zastario ali kvantitativno iznimno velik, rat je vođen rješenjima koja su se nametala već samim raspoloživim oružjem. Iznimno mnogo je korišteno topništvo (topovi, minobacači, rakete) kojima se nastojalo postići slamanje prve crte i dubljeg rasporeda neprijatelja, a masovno je korišteno i za teroriziranje stanovništva. Mnoga oružja, npr. VBR, bila su vrlo neprecizna pa je streljivo, koje su JNA i druge srpske snage imale u izobilju, nesmiljeno trošeno i rasipano, postižući mali broj pogodaka ali uz velika i neopravdana razaranja; razmjerno mali broj žrtava na ogromnu količinu ispaljenih projektila pokazuje da je oružje bilo neprecizno a posade neobučene. Mobilnost je bila slabo izražena, osobito u prvoj fazi rata. Oružja nisu bila korištena u skladu sa svojim taktičko-tehničkim mogućnostima; primjerice, JNA je tenkove koristila najčešće kao nepokretna topnička oruđa, a zbog neobučenosti posada, tenkovi su vrlo rijetko gađali iz pokreta. U ratu je dolazilo i do taktičkih postupaka koji se protive ne samo važećim pravilima nego i svakoj logici, kao što najzornije pokazuju mnogo puta ponavljani napadi oklopnih sredstava koja su se, bez potpore pješastva, u kolonama kretala ulicama Vukovara i bila redom uništavana prijenosnim protuoklopnim sredstvima. Uporabljeno je i mnogo protuoklopnih i protupješačkih mina (najnovije procjene govore o 1,2 milijuna mina položenih na 6000 km²) koje su dokazano neefikasne, što se

potvrdilo i u ratu u Hrvatskoj gdje nije zabilježen nijedan slučaj da je neka operacija bila i nakratko zadržana minskim preprekama; nasuprot tome, položene mine predstavljaju veliku opasnost za civilno stanovništvo nakon rata. Zrakoplovstvo je zbog svoje zastarjelosti trpilo velike gubitke, čak i od pješačkog naoružanja, a učinkovitije je korišteno tek krajem rata, i to samo na jednoj strani (HV).

Po vrednotama i normama koje su vrijedile za sudionike, rat u Hrvatskoj pokazao se kao primitivan i moralno zastario. Osobito je srpska strana slabo cijenila život, dostojanstvo i prava ljudi; s jedne strane uništenje dijela stanovništva bilo je politički cilj rata, a s druge strane, ni vlastito se ljudstvo nije štedjelo, kako pokazuju ogromni gubici srpskih snaga u bitki za Vukovar.

Hrvatska je u ratu stvorila oružane snage koje su na kraju uspjele osloboditi cijeli nacionalni teritorij (odnosno dovesti do političkog rješenja i mirne reintegracije preostalog dijela zauzetog teritorija). Uspjesi HV rezultat su iznimne požrtvovnosti stotina tisuća ljudi koji su vojsku stvorili i koji su je doveli do nedvosmislene pobjede. Samo manji broj ovih ljudi imao je formalnu vojnu izobrazbu; najveći broj obučen se i izgradio u ratu, pa stoga časnički i generalski zbor HV nakon rata velikim dijelom sačinjavaju ljudi koji do prije nekoliko godina nisu ni sanjali da će biti profesionalni vojnici. Nedostatak školovanih ljudi, politički kriteriji u promociji, profesionalnost koja se svodi na status a ne uključuje i habitus, karakteristični su problemi svake vojske koja je izrasla u ratu, pa u tom smislu izgradnja HV s tradicionalnim institucionalnim funkcijama i vrednotama predstavlja jednu od bitnih zadaća koje proizlaze iz pobjedonosno okončanog rata.

Osnovna nedoumica povodom rata u Hrvatskoj - je li to zaista bio rat za hrvatski teritorij ili samo stvaranje uvjeta za diobu Bosne i Hercegovine te utoliko farsa - gubi na zanimljivosti pred pogledom na stvarne događaje i posljedice rata: mrtve, osakaćene, razorena naselja, dalekosežne socijalne i demografske promjene. Utoliko je tragičnije što se danas mnogi sudionici stvarnih bitaka i žrtve ratnih stradanja i divljaštava sve češće pitaju: što se zapravo dogodilo?